

I. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

15-17 NİSAN 2009

“ÖLÜMÜNÜN 500. YILINDA ŞÂİR NECÂTÎ ANISINA”

KÜLTÜR
YAYINLARI

KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI NO: 16

I. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU
15-17 NİSAN 2009

"ÖLÜMÜNÜN 500. YILINDA NECÂTÎ BEĞ ANISINA"

Yayın Koordinatörü
Levent ATALI

EDİTÖR
Doç. Dr. Gencay Zavotçu

Dizgi
Faruk İŞÇİMEN

Baskı cilt
FAAL TANITIM MATBAA LTD. ŞTİ

KOCAELİ 2009

ÖZET

Divan şairlerinin sıkça başvurduğu sanatlardan biri olan tezâd, anlam bakımından karşıt kavramları bir arada toplama sanatıdır. Olayları ve eşyayı farklı yönleri ile görmeyi, etkili ve kalıcı olmayı sağlayan bu edebi sanat, aynı zamanda şairin iç dünyasını da yansıtır. Belagat kitaplarında “mutabakat, tıbak, tatbik, mütezâd gibi isimlerle anılan tezâdın çeşitli şekillerine rastlanır.

XV. yüzyıl şairi Necâtî Beg'in gazellerinde soyut, somut varlık, kavram ve nesnelere anlam sal karşıtlığına sıkça rastlanır. Bu karşıtlıklarla şair, beytin anlam çerçevesini genişletip, zengin çağrışımlara kapı aralamaktadır.

Bu çalışmada, Necâtî Beg'in gazellerinde tezâd oluşturan göstergeler tespit edilerek bunların yapı ve anlam boyutu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Necâtî Beg, gazel, tezâd, sanat, anlam.

USING TEZÂD (OPPOSITION, OXYMORON) AT NECÂTÎ BEG'S GHAZEL

ABSTRACT

Tezâd, which is a frequently applied literary art in Divan Poetry, is coexistence of contradicting words in the same poetic unit of utterance. This literary art not only does aim at visualizing acts, events and things from different and various aspects through an effective expression but reverberation of artistic inner world. Tezâd, which is coincided in belagat books named as “mutabakat, tıbak, tatbik, mütezâd”, has a few varieties.

Necâtî Beg, 15th century poet, frequently uses semantic contradictions of concrete and abstract things, concepts and objects in his gazels. Through these contradictions he expands semantic frames of verses thus creates substantial connotations.

This paper aims at discoursing structural and semantic dimensions of tezâds frequently applied in Necâtî Beg's gazels.

Keywords: Necâtî Beg, gazel, tezâd, literary art, meaning.

Eskilerin “her şey zıddıyla kaimdir” sözü, zıtlıkların insan dünyasındaki yerini gösterme bakımından önem taşır. Çünkü kavramlar, insan zihninde zıtlıklar ve benzerliklerle birlikte yer alır. Göstergelerin gerçek değeri de ancak bu şekilde ortaya çıkar. Zaten dilbilime göre de kavramlar insan zihninde tek tek değil, ilişkili, bağlantılı oldukları öteki kavramlarla bir arada bulunmaktadır. Kullanım sırasında bu kavramlar kendiliğinden seçilir ve aktarılır. Anlam açısından iki farklı durum aktarılmış olur. Böylece söylem güçlenir, anlam zenginleşir (bkz. Aksan, 1999: 114).

Günlük hayatta çoğu zaman farkına varmadan etkileyici gücünden faydalandığımız kavram karşıtlığı, pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Müzik, mimari, minyatür, resim ve özellikle edebiyat, karşıtlıkların görüldüğü alanlardır. Konuşma dilini zenginleştiren ikileme, deyim ve atasözlerinde anlatıma zenginlik katan önemli hususlardan biri de karşıt ifadelerdir. “sağlı sollu, iyi kötü,” ikilemeleri; “gökte ararken yerde bulmak; tavşana kaç, taziye tut demek” deyimleri, “bakarsan bağ, bakmazsan bağ olur; gelin ağzı tutulur, elin ağzı tutulmaz” atasözleri bu zengin ifade biçimine verilebilecek örneklerden birkaçıdır.

Tezâdın özellikle şiir dilinde oldukça önemli bir yeri vardır. Farklı tanımlarıyla karşılaştığımız tezâd, duygu ve düşünceleri zıt kavramlarla güçlü ve etkili bir biçimde anlatma, aralarındaki ilgiden dolayı, karşıt iki manayı bir ifadede toplama sanatıdır. Olayları ve eşyayı farklı yönleri ile görmeyi, görülen ve duyulanın daha etkileyici bir şekilde sunulmasını sağlayan tezâd sanatı, fikrî bir zemine oturmakla birlikte sanatkarın

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, bahirselcuk@gmail.com

iç dünyasını ve heyecanlarını da muhataba açar (bkz. Saraç: 2000:151). Şiir dilindeki karşıtlıklar, okuyan ve dinleyenin zihninde anlatılan durumun belirginleşmesinde, canlanmasında önemli bir işleve sahiptir. Çünkü bir önermenin yanında, ona zıt olan, beklenmeyen bir başkasının getirilmesi, metin çözücü için şaşırtıcı olmakta, metnin etkisi artmaktadır. Yine şiir dilinde düşünce ve duyguların anlatımı sırasında birbirine zıt kavramlı kelimelerin, durum ve olayların bir araya getirilişi anlatımı daha güçlü, daha etkileyici yapmaktadır (Aksan 1999: 114; Mengi 2000:98).

Şiir dilinin anlam ve yapı yönünden derinlemesine işlendiği Divan şiirinde sıkça başvurulan anlam sanatlarından biri olan tezâdın farklı şekillerde tarif ve tasnifine rastlanır (bkz. Kartal: 2007:413-428). Bazıları tezâdın oluşması için iki kavramın birbirine zıt olması şartını öne sürerlerken, bazıları iki kavramın zıtlık (iyi-kötü), olumluluk-olumsuzluk (gelmek-gelmemek), nisbet (ana-kız) ilgilerinin de tezâd sanatını oluşturacağını söylemişlerdir.

Belagatla ilgili kaynaklara bakıldığında tezâdın gerçekleşmesi için şu hükümlerin geçerli olduğu görülür (Kartal: 2007:418-419):

1. Bir ibare içinde birbirine zıt iki şeyin bulunması tezâd sanatının oluşması için kafidir.
2. Bu iki zıt şey, "gece-gündüz, aç-tok"; "gülmek-ağlamak, düşmek-kalkmak...", kelimeleri, "almak-almamak, yazmak-yazmamak" gibi fillerin olumlu-olumsuz çekimleri ve "siyah-beyaz" gibi karşıt renkler de olabilir.
3. Aynı kavram üzerinde olmasa dahi aynı mısra, beyit, bentte bulunmaları da bu iki şey arasında tezâd oluşturmaya kâfidir.

Yukarıdaki hususlar, genel olarak tezâd sanatının gerçekleşmesi için yeterli olsa da karşıt kavramlardan birinin gerçek diğerinin de mecaz anlamda olduğu tezâdlar daha etkili olmaktadır.

Batı dillerinde tezâd "antonymy, opposition, anti-these, oksimor" gibi terimlerle karşılanmakta; belagat kitaplarında "tîbâk, tatbîk, tekâfû, mutâbakat, mukâseme, mütezâd gibi isimlerle anılmaktadır. Fakat özellikle belagat kitaplarında tezâd, zıtlığı; tîbâk, tatbîk, mutâbakat uygunluğu, tekâfû da eşitliği ifade etmektedir. Klâsik kaynaklarda tezâdın yapı ve anlam yönünden farklı şekillerde tasnif edildiği görülür. Bu tasniflerde tezâdı oluşturan kelimelerin tür ve anlamlarının göz önünde bulundurulmaktadır (bkz. Eren ve Uzunoğlu 2006; Bilgegil 1989).

Divan şiirinin dilinin kuruluşunda önemli yeri olan Necâtî Beg, duygu ve düşüncelerini etkin bir biçimde ifade edebilmek için tezâd sanatına sıkça yer vermiştir. Bu yolla şair, hem anlam karşıtlığıyla anlatmak istediğini daha çarpıcı bir biçimde ifade etmiş hem de kendi iç çatışmalarını özellikle gazelin bir bakıma başkahramanı olan âşîğin çalkantılarla dolu dünyasını yansıtmaya çalışmıştır.

Necâtî Beg, aşağıdaki örnekte görüleceği üzere (vatanda garip olmak) anlam bakımından zıt ibare ve sözleri bir arada kullanarak tezâd oluşturmuşsa da onun gazellerinde dikkat çeken daha çok karşıt anlamlı kelimelerle oluşturulmuş tezâdlardır. Bu nedenle biz bu çalışmada şairin önemli bir üslûp özelliği olarak dikkat çeken karşıt anlamlı kelimelerle oluşturulmuş tezâd örnekleri üzerinde duracağız.¹

Dimez nice sürinürsin kapumda sen de ğarîb
Kimesne bencileyin olmasun *vatanda ğarîb* (24-1)

Konumuzun amaç ve kapsamı gereği biz tezâd sanatının kullanıldığı beyitlerdeki anlam üzerinde çok fazla durmayacak, bu sanatın bir üslûp özelliği Necâtî Beg'in gazellerindeki yansımalarını ele almaya çalışacağız.

¹ Menderes Coşkun, anlam bakımından zıt olan ibare ve sözlerin bir ifadede kullanılmasına *ibare tezâdı*, lafız bakımından birbirinin karşıtı olan kelimelerin oluşturduğu tezâda *lafzî tezâd* adını vermiştir (2007:152, 154).

Necâtî Beg'in gazellerindeki tezâdları yapı ve anlam hususlarını göz önünde bulundurarak iki başlık altında ele alabiliriz.²

I. Yapıları Bakımından Tezâdlar

Necâtî Beg, Türk şiir dilinin teşekkülünde büyük önemi haiz bir şairdir. Dikkat edilirse Necâtî Beg'in tezâd sanatında karşıtlıklarından istifade ettiği kelimelerin Türkçe ya da Türkçeleşmiş kelimeler olduğu görülecektir.

Necâtî Beg'in gazellerindeki tezâdlı kavramları yapı bakımından iki grupta inceleyebiliriz.³

a. İsim/İsim Soylu Kelimelerle Yapılan Tezâdlar:

Necâtî Beg'in gazellerinde en fazla karşımıza çıkan tezâd çeşidi isim ve isim soylu (isim/sıfat) kelimelerle yapılmış tezâdlardır. "vefa-cefa; padişah-geda, tabip-hasta, şerbet-zehir, el-ayak, meyhane-mescit, kara-deniz, su-toprak, dünya-ahiret, katre-umman, gam-neşe, yer-gök, ayak-baş, insan-peri, ateş-su, gün-ay, bugün-yarın, gül-diken, vaiz-mest, mana-suret, var-yok, üst-baş, uyku-uyanıklık, iç-dış.." gibi isim olan karşıtlık ve nispet ilgilerinin yanında, aslen sıfat olan "akıllı-deli, dost-düşman, haram-helal, karanlık-aydınlık, kâfir-müslüman, yaşlı-genç, yalan-gerçek, harap-âbâd, acı-tatlı, kolay-güç, ölü-diri, ak-kara, yakın-uzak, gizli-açık, bîgâne-âşina, bir-bin, sert-yumuşak, aşağı-yukarı, mamure-viran..." gibi kavramlarla da tezâd yapılmıştır.

b. Fiillerle Yapılan Tezâdlar:

Necâtî Beg, "ağlamak-gülmek, bağlamak-çözmek, etmek-etmemek, saklamak-bulmak, saklamak-görünmek, görünmek-gizlemek, az görmek-çok görmek, gözünü açmak-uyutmak, kaçmak-buluşmak, inmek-çıkma, vermek-almak, uyumak-uyanmak; can vermek-sağ olmak, can vermek-can almak, ölmek-hayat vermek, hamuş olmak-ağzını açmak, ..." gibi sınırlı sayıdaki fiillerle de (fiil/y. fiil) tezâd sanatı yapmıştır.

Necâtî Beg'in gazellerinde isim ve isim soylu kelimelerle yapılmış tezâdlarla kıyaslandığında, fiillerle yapılmış tezâdların fazla olmadığı görülür. Tezâd yapılırken kullanılan isim ve isim soylu kelimelerin çokluğu, fiillerin azlığı Necâtî Beg'in hareketten ziyade isim ve sıfatlarla kavram karşıtlığından faydalanarak duygu ve düşünceleri tabloştırdığı, içe dönüklüğü resmettiği görülür.

II. Anlam Bakımından Tezâdlar⁴

a. İkili Karşıtlıklar

Bu tezâd çeşidinde tezâdı oluşturan kavramlar arasında tam bir zıtlık söz konusudur. Bu bölümde yer alan "ağlamak- gülmek, akıllı-deli, âşinâ-bîgâne, ateş-su, az-çok, bağlamak-çözmek, dert-derman, dost-düşman, dünya-ahiret, düş-bîdâr, eğri-doğru, fâş-râz, gam-neşe, haram-helal, harâb-âbâd, karanlık-rûşen, küfr-iman, kolay-güç, mamure-viran, saklamak-bulmak, sert-yumuşak, şerbet-zehir, var-yok, vermek-almak, yakın-uzak, yalan-gerçek, vefa-cefa.." karşılaştırmalarının hemen hepsi Divan şiirindeki "aşk-âşık-maşûk" düşüncesi çerçevesinde oluşturulmuş tezâdlardır. Âşığın çektiği çileler ve içinde bulunduğu ikilem; sevgiliden gelen sıkıntılar ve âşığın çaresizliği, âşığın kul sevgilinin sultan oluşu... gibi düşünceler bu tezâdların zeminini oluşturmaktadır.

Gazelerde karşıt kelimelerden bazen her ikisinin gerçek, bazen birinin gerçek diğerinin mecaz anlamda kullanıldığı görülmektedir. Beyit içerisindeki kelime kadrosuyla karşıt kelimeler arasındaki münasebet; tezâdı oluşturan göstergelerin yatay ya da dikey ekseninde yer alması, bunların birbirlerine olan mesafeleri tezâdın derecesini etkilemektedir.

İkili karşıtlıkların bazıları Necâtî Beg'de olduğu gibi Divan şiirinde de yaygın olarak geçen kavramlar üzerine kurulmuştur. "dert-derman, küfr-iman, kâfir-müslüman, vefa-cefa" bunların en başlıcalarıdır.

² Çalışmada, Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanan "Necâtî Beg Divanı"ndan istifade edilmiştir (1997).

³ Bilgegil, tezâdların dört şekilde teşekkül ettiğini belirtir. 1. İsim soyundan kelimeleri birbiriyle karşılaştırma suretiyle, 2. Fiil veya fiilimsileri karşılaştırmak suretiyle, 3. Ekleri veya edatları karşılaştırma suretiyle, 4. Ek veya edatı bulunan bir kelimeyi, isim soyundan bir kelime ile karşılaştırmak suretiyle (1989:184-185). Elimizdeki örneklerden hareketle biz tezâdları yapı bakımından iki grup halinde inceleyeceğiz.

⁴ Tezâdları anlam bakımından sınıflandırırken Aksan'ın (2005:129-131) tasnifinden faydalandık. Aksan, dilbilimsel sınıflandırmalardan hareketle Türkçe kelimeleri beş grupta incelemiştir. Fakat Aksan'ın da belirttiği üzere bu sınıflar içerisinde, birden çok gruba dâhil edilebilecek örnekler de vardır.

Acı-Tatlı

Gâh ağzuma sükker ezer ü geh ağularsın
Tatlusun inen ey sitem ü fûrkati **acı** (566-4)

Tâ kim lebün âğyârı şerbetlere kandurdu
Ol **acı** beni **tatlu** cânımdan usandurdu (576-1)

Ak-Kara

Yüzi **kara** vü gözleri **ağ** ola rakibün
Sögmek nicedür bilm ezin el-kıssa du'âcı (640-4)

Âfitâbum yüzün **ağ** alnuñ açukdur gerçi kim
Sâyevâr arduñcadur bir nice yüzi **karalar** (139-4)

Akıllı-Şeyda (Deli-Uslu)

'**Âkıl**-i sâbir idüm 'âşık-ı **şeydâ** kıldı
Yüz urub yalvaran ol gözleri sahhâra meded (47-3)

Söze uymaz diyü siz baña **delü** dimeñ kim
İşini ğayre inanmaz kişi **uslu** olıcak (278-7)

A'lâ-Ednâ

Âsitânuñ ben ğarîbi bağrına bassa n'ola
İşigüñden barınur a'lâ vü **ednâlar** bu gün (432-5)

Âsân-Güç

Lebi yâkutına ben cânımı **âsân** virürin
Bana bir büseyi ol **güç** ile ikrâr eyler (65-4)

Âşina-Bîgâne

Cân ile cânân kavuşdı diñ Necâtî gelmesün
Âşinâlar cem'idür bu bundañ ol **bîgânedür** (118-7)

Bîgâne gibi bakduğun oldur Necâtiye
Kim var hezâr bencileyin **âşinâlaruñ** (298-5)

Ateş-Su

Uydurdu gönlümü göze 'ışkun kerâmeti
Gör nice virdi **âteş** ile **âba** ittihad (50-3)

Ko temâşâ eylesünler 'ârız u ruhsâruñı
Kanda ise **âb** ü **âteş** döstüm aylağ olur (107-4)

Az-Çok

Bizi kendüye çeksün zülfün **az az**
Selâm it bizden ol tarrâra **çok çok** (266-5)

Çoğı bunu işidüb aza gelür göñlüm kim
Günde biñ kerre tolanmak işigin **az** gele (555-4)

Bay ü Gedâ (Zengin-Fakir)

Birdür ey dervîş ecel çengâline **bay ü gedâ**
Kim berâberdür suya döymekte şekerle nemek (316-6)

Dert-Derman

Git Necâtî'den kesil sađlıkla gelme ey *tabîb*
Derde dermân eyle dirdüm *derde dermân* eyledün (289-7)

Ey Necâtî *derd* imiş *dermâna* irgüren seni
Ol *tabîb*-i cân ü dilden iste sen *dermânuñı* (570-6)

Dost-Düşman (Dost-Ađyar)

Tenhâ salın ey *dost* sen *ağyârı* n'idersin
Cennet *gülinün* bilesine *hâr* gerekmez (213-4)

Emîn olma gönül hicrândan inen
Bilürsen *dost* olmaz eski *düşman* (385-1)

Dünya-Cennet, Dünya-Ahiret

Halk-ı 'âlem bir yana oldu bu şeydâ bir yana
Cennet-i küyun komazam olsa *dünyâ* bir yana (3-1)

İşigün *dünyâda* cânâ 'âşikuñ mi'râcîdur
Âhiretde *cennet*-i a'lâ-yi 'illiyînidür (167-2)

Düş-Bidâr

Seni *düşünde* göre idi bir âdem
Ebed olunca *bidâr* olmaya idi (582-7)

Eğri-Doğru

Kible hakkı *tođruyam* yolunda ben lîkin rakîb
Eğri sözler söylemişdür ey hilâl-eburû sana (14-2)

Fâş-Râz

Surâhî söyledi mâ fi'z-zamîri
Dirîğâ meclisün *fâş* oldu *râzı* (634-1)

Gam-Neşe (Şad)

Külbe-i ahzânımız *gamla* müşerrefdür yine
Şad ol ey dil *şad* ki oldu dostlar mihmân-ı dost (30-3)

Haram-Helal

Ey gönül 'ışk odına yanmak sana oldu *helâl*
V'ey gözüm *mihrinde* ol *mâhun harâm* uyhu sana (14-5)

Ka'bede kurbân gibi ben kanımı itdüm *helâl*
Ol harîm -i vaslını baña *harâm* itmîş yine (556-3)

Hasta-İlac, (Hasta-Tabip, Bimar-Tabip)

Bir bûseñüñ *ölüm lüsidür hasta* Necâtî
Ey la'l-i lebi cân-ı belâ-dîde *'ilâci* (566-6)

Ben sana hâlüm ağladuğum zahmet olmasun
Bir *hasta* kim *tabibe* gele derdini döker (58-3)

Bîmâr-ı gamem benden bî-çâre *tabîb* el çek
İtme emegün zâyi' bana olan olmışdur (84-5)

Harâb-Âbâd

Dil mülki *harâb olmayınca*
Olmadı cihânda 'ışk *âbâd* (51-2)

Karanlık-Aydınlık (Rûşen)

Ġam-ı zülfüñle *karañu* idi 'âlem gözüm e
Anı *rûşen* iden ol mihr-i cihân-tâbuñdur (138-1)

Karañu gicelerüm itmege benüm *rûşen*
Derün-ı dilden irişen *şu'â'*-ı âh yiter (157-1)

Küfr-İman, Kâfir-Müslüman

Ġavğâ bıraktı *küfr* ile *imân* arasına
Zülf ü 'izâr içinde kopaldan şehâ hatuñ (283-5)

Hak bilür cânumuza geçdi perîşânlıktan
Ne umar ol saçı *kâfir* bu *müselmânlıktan* (396-1)

M amure-Viran

Çün visâlün gencine cây itmez idüñ dostum
Ne idi dil *ma'mûresin* cevruñle *vîrân* eylemek (296-2)

Sert-Yumuşak (mum-seng, nerm-katı)

Sabr it firâka tâ çekesin 'ışk yayını
Nerm olur âteş ile dilâ her kemân-ı *saht* (32-3)

Ma'sûka göñlin egmedi Ferhâd egerçi kim
Müm eyler idi şevki odı *seng*-i hâreyi (581-2)

Nerm ü harîr ü hulle-i sündüs gelür baña
Taş yükledürse *katı* göñüllüler arkama (545-4)

Şerbet-Zehir

N'idelüm devr sunarsa sana *şerbet* bana *zehr*
Bu cihân böyle olur gâh bana gâh sana (2-3)

Var-Yok

Yok hisâbındadır ağzunla belün
Anları öpmekte kocmakda ne *var* (99-6)

Ağzunuñ zerrece **yok** çünkü vefâdârlığı
Birdür ey dost anuñ **yokluğu** vü **varlığı** (561-1)

Vasl-Firak

Safâ-yi **vaslını** dâ'im añar belâ-yi **firâk**
Havâ-yi cenneti nâr-ı **cahîm** ider ta'rif (270-3)

Vefa-Cefa

Cânâ **cefânı** 'âşık-ı bî-dil vefâ bilür
Her taş kim ata reddün eli merhabâ bilür(87-1)

Ey gönül cevri ü **cefâdan** bu kadar şâd olduñ
Vay eger zerre kadar mihr ü **vefâsın** göresin (400-4)

Yakın-Uzak (Baîd-M ukarreb)

Yakın olma muhâlif olana devletlü başuñçün
İrağ olsun ayağuñ toprağından cümle âfetler (207-12)

İtdi **ba'îd** cân ü cihândan bu gün beni
Ağyâr yâra oldu **mukarreb** didükleri (585-79)

Yalan-Gerçek

Bizi dünyâ bigi ey dost **yalancı** sanma
Bu gün ihlâs ile **gerçek** kulunuz şâh bilür (64-2)

Her kime **yalan** ise derdüñ baña **gerçekdürür**
Her kime **gerçek** ise valluñ baña **yalan** gibi (626-2)

Za'îf-Tüvânâ (Zayıf-Güçlü)

Devlet-i 'işkuñda senden artuk olur leşkerüm
Bir yana tursa **za'îf** olan **tüvânâ** bir yana (3-4)

Ağlamak-Gülmek

'Ömrüm **ağlamakla** geçdüğün helâl itmek için
Nâz ile ey gonca-leb bir kez yüzüme **gül** yeter (76-2)

Gülmek olmazsa Necâtî **ağlamak** hod hâzırüñ
Gülşen olmazsa müyesser uşda külhan gül gibi (587-7)

Bağlamak-Çözmek

Zülfüñ girihlerini **çözelden** nesîm-i subh
Bağlanmaz oldu nâfe-i müşğ-i Hitâ yüki (572-2)

Can Vermek-Can Almak (Can Vermek-Sağ Olmak)

Nüş ider bigânelerle Rüm ili doluların
Âşinâlar bezm-i gamda **cân virüben cân alur** (55-2)

Yâra *cân virdüñ* Necâtî hûş halâş itdüñ yine
Vay ne *kurtulduñ* seni kimse dimezdi *sağ olur* (107-7)

Gözünü Açmak-Uyu(t)mak

Yüzüme bak *göziñi aç* gurür-ı saltânatdan geç
Nice begler *uyutmışdur* cihân efsânedür dirler (61-4)

Gözün aç itdi ñ udâ dil-beri hem-dem bu gice
Baht *uyandı uyudu* fitne-i 'âlem bu gice (534-1)

Görmek-Gizlenmek

Yaşumı *görüp* terahhum idesin dirdüm velî
Ağladuğum bu ki gün *görinse* ahter *gizlenür* (124-2)

Hamuş Olmak-Ağzını Açmak

Dâ'im *hamûş ol* ey püser gör kim nice dürler döker
Ki *ağzını* bir kerre *açar* yıllarla deryâda ñ adef (268-4)

İnmek-Çıkmak

Tutalum zenbîl ile gökden *iner* meh-pâreler
A begüm yerden mi *çıkıdı* 'âşık-ı bî-çâreler (139-1)

Ölmek-Dirilmek

Ben *öldüm* girü *dirildüm* cihân ahvâlini bildüm
Ruh-ı cânân ile hür-ı cinânı baña öğretmeñ (303-4)

Saklamak-Bulmak

Sakladum idi gönlümü *buldı* çıkardı hâl
Zâhir budur ki nokta ile bilinür zamîr (77-3)

Vermek-Almak

Hep Karaman bahşîşidür rûzigârun virdügi
Hâzır ol kim *virdügin* senden girü devrân *alur* (55-6)

Gözüne *cân virüb* zülfüñi *aldum*
Ki misk erzân olur tâtâr elinden (381-3)

Kaçmak-Buluşmak

Kaçma bizden senüñle *buluşuruz*
Ey yüzi tâze gül bu 'âlemdür (66-3)

Saklamak-Görünmek

Hârdan havlı düzüb *saklayım az* seni rakîb
Nereden bakar iseñ serv-i hırâmân *görinür* (80-4a)

İkili karşıtlıklar grubuna dâhil bazı örneklerde beyitte iki tezâdın yer aldığı görülür. Bu beyitlerde, ikili tezâdlarla anlam daha da zenginleşmektedir.

Acı-Lezzet, Gelmek-Gelmek

Ėam **acısı** Necâtîye ¶ õş **geldi** öyle kim
Gelmez mezâka **şehd** ü **şeker** ol kadar *leziz* (53-5)

Ağlamak-Gülmek, Dost-Düşman

Ağladuğum bu ki **düşmanlara gülünc** oldum
Uymadum **dostlara** vay beni vay beni (646-5)

Akıl-Aşk, Deli-Uslu

Gönül aydur baña kim '**aklı** unut '**ışkı** gözet
Vâcib oldı kim işidem **delüden uslu** haber (111-3)

Cefa-Vefa, Bimar-Timar

Cefâya sabr iden irer **vefâya**
Ki **bimâr** olana **tîmâr** iderler (175-6)

Cefa-Vefa, Gerçek-Yalan

Sen bî-**vefayı** terk-i **cefâ** itdi didiler
Gerçekler işidüb didi şallâh **yalan** ola (21-6)

Devlet-Bi-devlet, Dert-Derman

Derd-mend olanlarıñdur **devlet**i dârü'ş-şifâ
Kankı **bi-devletdür** ol kim **derdi** kor **dermân** alur

El-Ayak, Akıl-Divane

El tutub alma **ayak** belki **ayak** tut elüm al
Dimesün '**akl** eyesi sôfi saña **divâne** (514-4)

Firkat-Vuslat, Melâl-Ferah

Firkat diyârınıñ eñ eyüsidürür **melâl**
Vuslat bahârınıñ nitekim eñ kemi **ferah** (43-4)

Gece-Gündüz, Kara-Ak

Oldı ve olısar ne ki yazıldı m â-sebak
Leyl ü **nehâr** içün ne **kara** diyelüm ne **ak** (273-1)

Padişah-Geda, Sûret-Manâ

Pâdişehdür Necâtî **ma'nide**
Sûretâ gerçi kim **gedâ** görünür (96-8)

Padişah-Çaker, Yakın-İrak

Ben **fakir** olduğum içün gelmez olmazsın **yakın**
Pâdişâhum neyki kaçmak böyle **çâkerden irag** (267-3)

Şâdî-Gussa, Derd-Dermân

Hamdü li'llâh pâdişâhum devletinde hüsnüññ
Şâdiye gussam güler *derdüme dermân* imrenür (132-3)

Tabip-Hasta, Dert-Derman

Cân *tabibisin* senün geldüğün uman *hastalar*
Hoş dirilür *derd* ile *dermâna* olmaz âşinâ (17-3)

Tabip-Hasta, Dert-Şifa

Görmeyicek *hastayı* kime 'ilâc eyler *tabib*
Dermend olanlarundur devlet-i dârü's-*şifâ* (25-7)

Yir-Gök, Zir-Zeber

Bir iki gün dahı sen mâha irişmezse elüm
Yaşum u âhum ider *yiri göki zir ü zeber* (72-3)

b. Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar

Bu tür karşıtlıkta aynı kökten türemiş kelimelerin eklerle oluşturdukları ters anlam söz konusudur. Sınırlı sayıda örneğine rastladığımız bu gruptaki karşıtlıklar daha çok fiillerin olumlu ve olumsuz şekilleriyle oluşturulmuştur. Farsça "bî-" ön edatıyla oluşturulmuş örnekler de bu grup içerisine dâhil edilebilir.

Etmek-Etmemek

İşigüñi va'de *itdün itmedün* gitdi vefâ
Söz ile kaç kez beni sen Mısra sultân eyledün (289-4)

Geçmek-Geç(e)memek

Sâkiyâ bezm-i mahabbetde Necâtî-i levend
Bâdeden *geçdi* leb-i rûh-fezâdan *geçemez* (224-7)

Gitmek-Gitmek

Dôstum la'lün temennâsı gönülden *gitmeye*
Gide gülden reng mülden şevk deryâdan nemek (316-2)

Görmek-Görmemek

Kaddün *görüb* bâd-ı seher âb-ı revâna 'arz ider
Bu serv-i hoş-reftârı biz bir bûstânda *görmedük* (291-5)

Ölmek-Ölmemek

Kâ'il olursam *ölmeye* men' ide leblerün
Mâ'il olursam *ölmemege* komaya gözün (318-3)

Dil-Bî-Dil

Zülfün umar hasta *dil* ey kâmeti şim şâd-ı nâz
Sâyedür *bî-dillere* serv-i hırâmân bahşişi (605-4)

Çare-Bî-çâre

Ey Mesihâ dehenün ğayb şifâ-hânesidür
Gel dirîğ eyleme **bî-çârelerüñ çârelerin** (422-2)

Günah-Bî-günâh

Sevdüğüm çün kasd idermişsin beni öldürmege
Bî-günâh öldürmegün yâ Rab **günâhı** yok mıdır (59-2)

Haber-Bî-haber

Ne katı **bî-haber** olduñ harif sohbetden
Şarâb-ı nâb ile sâkiler aldılar **haberüñ** (319-6)

Sitare-Bî-sitâre

Sitâresüz görünür ay yüzüne baksa güneş
Nesine germ olur ol **bî-sitâre** nâzlanur (188-5)

c. İlişkisel ve Dereceli Karşıtlıklar

Bu grupta yer alan tezâdlar, ya aynı konu ile ilgili ters anlamlı sözcüklerden oluşmakta ya da görelilik, nisbet, karşılaştırma, derecelendirme anlamı taşımaktadır.

Ayak-Baş

Öyküñdi çünki lâ'lüne kalsun **ayakda** mey
El üzre tutma yirini bilmez **baş** çıkar (78-4)

Ayağuna yüzün sürer Necâtî
Eyü varur **başında** devleti var (86-7)

Ayak-El

Öyküñdi çünki lâ'lüne kalsun **ayakda** mey
El üzre tutma yirini bilmez **baş** çıkar (78-4)

Elün depret yürüt sâkî **ayağı**
Ki devrânun begâyet sür'ati var (86-4)

Cân ü **başı ayağın** tozına îsâr ideyin
Elüm irmiş iken ey yüzi güneş mâ-meleke (551-1)

Bârid-Germ (Soğuk-Sıcak)

Nâsîhüñ **bârid** sözinden üşüdüñse dostum
Sıneme gel kim senüñçün **germ** olubdur bu ocağ (265-5)

Bir-Bin

Bunca belâna sabr iderem **bin** belâ ile
Bir kez yüzünü görimez oldum belâ budur (79-6)

Bugün-Yarın

Bu günüm yarına kalsun diyene 'âkıl dime
'Âkıl oldur kim komaz dünyâda bir nân dime (641-3)

İki cihânı terk ider uşda **bu gün yarın**
Tâ kim Necâtî bir ola sen meh-likâ ile (549-1)

Eksiklik-Kemal

Bedr-i münîr gün yüzüne karşı gelmedi
Eksüklüğün bilenlerün olsun kemâli var (135-5)

Gece-Gündüz

Gündüz görine diyu duhân itmezin veli
Âhum karanu gicede çâk göke boyanur (68-5)

Halk-ı 'âlem 'ışkumı âh ü figânumdan duyar
Gice âteş şulesi gündüz duhanumdan duyar (97-1)

Levh-i çihremde okımağa hikâyât-ı gamı
Giceler subha değin şem' tutar âh sana (2-4)

Genç-Yaşlı

Ben kocaldum ğam-ı 'ışkuñla yigitlük bu midür
Hele ey pîr olası tâze cevânım Şeyhî (629-3)

Câm-ı 'ışk ile beni sen pîr iken itdün cüvân
Hak Te'âlâ sen cüvânı göreyin pîr eylesün (425-7)

Tıfl idün harc eyledüm 'ömrüm cevân itdüm seni
Şimdi yigitlik midür cevruñ beni pîr eylemek (316-2)

Gül-Diken

Ağyâr diken gibidür andan üzüürsen
Ey gonca-dehen gül gibi baş üzre yirün var (75-3)

İnsan-Peri

Bir perî-zâd olmayınca dirlik olmaz dünyede
Şimdi bildük biz ki bu güzeller âdem cânıdır (56-6)

Sundılar bir cur'a kim bin yıl yaşar içen temâm
Bu perî-rûlar Necâtî bizi âdem sandılar (74-7)

Katre-Umman

Buldı her bir şeyde zihnüm gevher-i ma'ni-i hâs
Degme bir katre Necâtî bahr-i 'ummândur bana (8-8)

Kara-Deniz

Gönlüm sefine katı denizdür cemâl ana
Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ana (11-1)

Meyhane-Mescit

Mescid ü-mey-kede bir cümle yolından şâkir
Dünyede kimsene yok kendüyi güm-râh bilür (64-9)

Koñ beni yolumdan ayruş da'vet itmeñ mescide
Lâ'übâlî 'aşıkam ser-menzilüm mey-hânedür (118-5)

Padişah-Gedâ

Leşker-i ğam ben **gedâyı** öldürür yoldaşlar
Pâdişâh-ı 'ışka tâbi' bir sipâhî yok midur (59-6)

¶ üretâ gerçi kim **gedâ** görünür
Pâdişehdûr Necâti malnide (96-8)

Gazellerde padişah-geda karşılaştırması çok fazla yer alır. Yine aynı anlam ilişkisi "padişah-derviş (121-6), şah-kul, (437-5), padişah-kul (437-5), efendi-kul (471-5), sultan-bende (603-5), bey-geda (79-2), şah-gedâ (81-1), şehriyâr-kul (529-5)..." göstergeleriyle sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Sofi-Mey-perest

Halkun kimisi **sofi** kimi **mey-perest** olur
Ey hâce bu mu'âmele rûz-i elest olur (100-1)

Su-Toprak

Tâc-ı **ser seng**-i belâ yüz **suyı hâk**-i kademün
Yeter ey dost yeter bana ne nâmûs u ne 'âr (63-6)

Ey dil yâ ser-i zülfi çeker yâ **suya toprak**
Bâri hele yâr işigine bir çekerün var (75-5)

Üst-Baş

Üstüme döndü ğam piyâleleri
Başuma çıkdı derd nâleleri (571-1)

Yer-Gök

Viridi fenâya yaşum u âhum **yiri göki**
Yir gök kabûl ide mi bu ben yüzi karayı (581-3)

Hecr ile yaşum **yirde** gözüm **gökde** kalubdur
Ey yiri göki yaradan Allâh esirge (397-4)

Vaiz-Mest

Ta'n itme bana **vâ'iz** ol iki türk-i **ser-mest**
Eylük ile güc ile yer bulıcak konarlar (92-3)

d. Yön Gösteren Karşıtlıklar

Az sayıda örneği ile karşılaştığımız bu grupta yönelme anlamı bulunmaktadır.

Aşağı-Yukarı

Yeldi yöpürdü **aşağa yukaru** eşk ü âh
Bir boyı serv ü bir yañağı mâh 'ışkına (509-2)

Aşağa yukaru oynatduğına aldanma
Bir iki gün seni ğâfil bu bahtı meymûnî (635-5)

Alt-Üst

Zülfüne nisbet yâ **alnuñ** ola cennet yâ **ruhuñ**
Çünkü Şamuñ bâğ-ı huld **altında** yâ **üstindedür** (121-3)

Altına aldı ğam ü derd **üstüm**e dönmez felek
Rûzigâr-ı zâlim ü ğaddâra n'itdüm n'eyledüm (377-5)

İç-Dış

Sabr ile sâkin ola tende Necâtî diyü cân
Yandı 'ışk âteşine miskînüñ **içi** ve **taşı** (644-1)

Sağ-Sol

Ey kelâmuñ vahy-i münzel gibi nâ'î **sağ u sol**
Hiç çıkmazlar sözünden iki pâşâlar bu gün (432-4)

SONUÇ

Necâtî Beg, şiir dilinde anlam derinliği temin eden sanatlardan biri olan tezâdı Türkçenin doğal akışı içinde yerli yerince kullanmış, suniliğe düşmemiştir. Şairin tezâd yaparken kullandığı kelime kadrosunun çoğunu Türkçe ya da Türkçeleşmiş kelimeler oluşturmaktadır. Gazellerde tezâdı oluşturan kelimeler isim ve sıfat ağırlıklıdır, fiillerle oluşturulmuş tezâd örneklerine pek fazla rastlanmaz. Tezâdlı kavramların çoğu "âşığın aşktan dolayı içinde bulunduğu psikoloji, âşık-maşuk ilgisi" gibi Divan şiirinin temel düşüncesini oluşturan aşk felsefesini yansıtır biçimdedir.

Tezâdın etkileyici gücünün farkında olan Necâtî Beg, gazellerinde bu sanattan hareketle pek çok karşıt kavramı bir araya getirmiş etkileyici ve zengin bir anlatım temin etmiştir.

KAYNAKLAR

Aksan, D. (1998). *Anlambilim*, Ankara: Engin Yayınevi.

..... (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınları.

Bilgegil, Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, İstanbul: Enderun Ktb.

Coşkun, Menderes (2007), *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Ankara: Dergah Yayınları.

Eren, Cüneyt; Uzunoğlu M. Vecih (2006), *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar Belagat*, İstanbul: Sütün Yay.

Kartal, Ahmet (2007), "Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları Ve 'Tezâd' Ve 'Telmih' Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, s.413-428*.

Mengi, Mine (2000), "Fuzûlî'nin Şiirlerini Kalıcı Kılan Bazı Üslup Özellikleri", *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Saraç, M. Yekta (2000), *Klasik Edebiyat Bilgisi*, Belagat, İstanbul: Bilimevi.

Tarlan, A. Nihat (1997), *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul: MEB Yayınları.